

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

Волоснікова Наталія Миколаївна

УДК 330.341.1: 338.58

**ТРАНСАКЦІЙНІ ВИТРАТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ**

Спеціальність 08.00.04 - економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків-2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник доктор економічних наук, професор
Архієреєв Сергій Ігоревич,
Національний технічний університет
“Харківський політехнічний інститут”,
завідувач кафедри загальної економічної теорії.

Офіційні опоненти доктор економічних наук, професор
Амосов Олег Юрійович,
Харківський регіональний інститут Національної академії
державного управління при Президентові України,
перший заступник директора;

кандидат економічних наук, доцент
Зінченко Ярослав Васильович,
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна,
доцент кафедри економічної теорії.

Захист відбудеться 21.05.2008 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.050.02 у Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут” за адресою: 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” за адресою: 61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 21.

Автореферат розісланий 15.04.2008 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Максименко Я.А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. На сучасному етапі трансформації велике значення для української економіки має стимулювання інноваційної діяльності. Застосовуючи інституційний підхід при розгляді інноваційної діяльності як цілеспрямованої системи заходів щодо розробки, упровадження, освоєння, виробництва, дифузії та комерціалізації нововведень, можна сформулювати умови ефективного здійснення цього процесу. Динаміка створення і результати нововведень залежать від ефективності трансакцій учасників інноваційної діяльності. У зв'язку з цим, актуальності набуває питання застосування теорії трансакційних витрат (ТВ) і обґрунтування нових методичних підходів до визначення умов, що реально забезпечать ефективність інноваційної діяльності. Це буде сприяти якісним зрушенням в економіці, що забезпечить стійкий розвиток України в цілому.

Проблеми інноваційної діяльності в умовах розвинутої ринкової і трансформаційної економіки широко досліджуються як вітчизняними науковцями, зокрема В. Александровою, А. Гальчинським, А. Гриньовою, В. Геєцем, В. Зарубою, С. Ілляшенко, О. Лапко, П. Перервою, Н. Чухрай, І. Шовкуном, А. Яковлевим, так і закордонними економістами, серед яких можна назвати, зокрема, І. Ансоффа, А. Аткинсона, Дж. Бессанта, Р. Каплана, Дж. Кларка, Н. Олівера, Дж. Тідда.

Широке коло завдань і методів їх вирішення, пов'язаних з дослідженням трансакційних витрат в умовах ринкової трансформації, знайшло відображення у наукових роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них: О. Амосов, С. Архієреєв, І. Булеєв, Я. Зінченко, Г. Козаченко, І. Коропецький, В. Радаєв, В. Тамбовцев, А. Олейник, А. Шаститко, Х. Демсітц, Р. Коуз, Д. Норд, О. Уільямсон та інші.

Проте деякі теоретичні, методологічні і практичні аспекти потребують подальших досліджень. На сьогодні відсутні комплексні дослідження питань сутності трансакційних витрат інноваційної діяльності (ТВІД), методів їх кількісного вимірювання, аналізу, оцінки ефективності та управління на вітчизняних виробництвах машинобудівної галузі. Цей факт зумовлює необхідність здійснення подальших теоретико-методичних і прикладних досліджень щодо розробки методології управління ТВ інноваційного розвитку підприємств, аналізу структури ТВІД підприємств та проблем оптимізації величини ТВІД.

Актуальність, теоретична новизна та практична значущість дослідження цих проблем визначили вибір теми дисертаційної роботи та окреслили коло питань, які в ній досліджуються.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано на кафедрі загальної економічної теорії НТУ "ХПІ" у рамках госпдоговорної НДР "Трансакційні витрати інноваційної діяльності в

умовах ринкової трансформації” (корпорація «Техноком» (м. Харків), ДР № 0106U001521), де здобувач був виконавцем окремого розділу.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток теоретичних основ і розробка методологічних положень і практичних рекомендацій щодо удосконалення управління трансакційними витратами інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено і вирішено такі задачі:

- дослідити процес формування інституційної інфраструктури інноваційної діяльності підприємств;
- проаналізувати структуру і величину трансакційних витрат інноваційної діяльності на підприємствах машинобудівної галузі, що досліджуються;
- визначити особливості управління трансакційними витратами інноваційної діяльності на прикладі підприємств машинобудівного комплексу;
- запропонувати концептуальний підхід до якісного і кількісного аналізу ризику зриву трансакцій;
- розробити й обґрунтувати систему оціночних показників, які характеризують ефективність управління трансакційними витратами інноваційної діяльності.

Об'єктом дослідження є трансакційні витрати інноваційної діяльності підприємств.

Предмет дослідження – управління трансакційними витратами інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань у процесі дисертаційного дослідження було використано методи: аналізу та синтезу – для дослідження процесу формування інституційної інфраструктури інноваційної діяльності підприємств; порівняння відносних величин – для аналізу впливу структури і величини ТВІД на конкурентоспроможність підприємств; узагальнення та групування – для обґрунтування особливостей управління ТВІД; економіко-математичне моделювання - для розробки методичного інструментарію з метою оптимізації ТВІД; експертних оцінок – для визначення рівня ризику зриву трансакцій; порівняльного аналізу – для обґрунтування системи оціночних показників, що характеризують ефективність управління ТВІД.

Методологічною основою дисертації є наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених з проблем трансакційних витрат та інноваційної діяльності підприємств. Інформаційна база дисертаційного дослідження ґрунтується на використанні статистичних даних Державного комітету статистики України та Харківського обласного управління статистики, зібраних, опрацьованих та узагальнених особисто здобувачем, первинних матеріалів промислових підприємств м. Харкова, м. Дніпропетровська, м. Краматорська про результати їх господарської діяльності, законодавчих і нормативних документів Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у такому:

вперше:

- розроблено методичні принципи управління трансакційними витратами інноваційної діяльності, які базуються на запропонованій системі показників і взаємозв'язку основних напрямів удосконалення управління трансакційними витратами інноваційно-орієнтованих підприємств, що, на відміну від існуючих підходів, дало можливість вдосконалити систему критеріїв і визначати рівень управління цими витратами на підприємствах машинобудівної галузі;

удосконалено:

- методичний підхід до прогнозування трансакційних витрат інноваційної діяльності й розглянуто умови його застосування на практиці, що забезпечує можливість обґрунтування середньострокового прогнозування стану ТВД;

- концептуальний підхід до аналізу й оцінки ризику зриву трансакцій, який завдяки оперативному врахуванню негативних змін дає можливість підвищити обґрунтованість і ефективність прийнятих управлінських рішень, що сприяє підвищенню прибутку підприємств;

дістали подальшого розвитку:

- тлумачення поняття «трансакційні витрати інноваційної діяльності», що забезпечує підвищення результативності процесу комплексного управління трансакційними витратами життєвого циклу інноваційного продукту, що дозволяє своєчасно виявляти резерви підвищення економічної ефективності;

- класифікація ознак та елементів ТВД, що дозволяє конкретизувати існуючі угруповання, процеси формування та взаємодії їх окремих частин, що створює можливість для вдосконалення аналізу цих витрат та істотного підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств;

- методичні рекомендації до аналізу оцінки зміни величини ТВД за рахунок впровадження і реалізації запропонованої моделі оптимізації ТВ при створенні інноваційної продукції, що дозволяє системно характеризувати це явище на мікрорівні, визначати його кількісно та забезпечує достовірність оцінки.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні висновки, методичні підходи та рекомендації, зроблені в роботі, спрямовані на підвищення ефективності інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі. Теоретичні розробки доведені до практичної методики оцінки, аналізу та особливостей формування і управління ТВД. Прикладна цінність полягає в розкритті доцільності застосування інституційного підходу до аналізу та управління інноваційної діяльності на основі уточнення економічної сутності ТВД, які знижують ефективність здійснення інноваційної діяльності, що стає особливо актуальним у період трансформації економіки України. Результати дисертаційної роботи впроваджені в практичну діяльність промислових підприємств, а саме: ТОВ «Харківтрансмашпроект» (м. Харків), ЗАТ НТК «Цемент» (м. Харків), ТОВ «Люкс-2» (м. Харків).

Особистий внесок здобувача. Наведені в роботі наукові положення, теоретичні і практичні рекомендації та пропозиції отримані здобувачем самостійно. З наукових публікацій, що видані у співавторстві, в дисертації використані лише ті ідеї, положення і розрахунки, що є результатом особистого дослідження і становлять індивідуальний внесок здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, результати роботи й висновки доповідалися, обговорювалися на: XI, XII, XIII, XIV Міжнародних науково-практичних конференціях “Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я” (м. Харків, 2003р., 2004р., 2005р., 2006р.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих вчених “Проблеми і перспективи інноваційного розвитку підприємств” (м. Харків, 2004р.); Науковому симпозиумі “Інституційна архітектура та механізми економічного розвитку” (м. Харків, 2004р.); Всеукраїнській науковій конференції студентів і молодих вчених “Проблеми забезпечення економічного розвитку підприємств” (м. Донецьк, 2005р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації” (м. Полтава, 2005р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Фінансова система України: становлення та розвиток” (м. Острогоз, 2005р.); VI Міжнародній науковій конференції студентів і молодих вчених “Економіка і маркетинг в XXI столітті” (м. Донецьк, 2005р.); I Міжнародній науково-практичній конференції “Розвиток обліку та аудиту як основи інформаційно-аналітичної системи підприємства” (м. Харків, 2005р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми міжнародного бізнесу і стратегія міжнародного менеджменту” (м. Харків, 2006р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми управління економічними процесами промислових підприємств” (м. Харків, 2006р.); I, II Міжнародних науково-практичних конференціях “Переяславська Рада та гармонізація україно-російських відносин: історія і культура, наука і освіта” (м. Харків, 2006р., 2007р.).

Публікації. За темою дисертації здобувачем опубліковано 20 наукових робіт, з яких 14 – у спеціалізованих фахових виданнях ВАК України.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертації складає 222 сторінок. Робота містить 44 ілюстрації за текстом, 3 ілюстрації на 3 сторінках; 28 таблиць за текстом, 7 таблиць на 7 сторінках; 200 найменувань використаних літературних джерел на 18 сторінках; 4 додатка на 29 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі наведено загальну характеристику дисертаційної роботи, обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет, методи дослідження, охарактеризовано наукову новизну і

практичне значення, подано інформацію щодо апробації одержаних результатів.

У першому розділі – “Теоретико-методологічні аспекти дослідження інноваційної діяльності у трансформаційній економіці” – розглянуто економічну сутність і зміст понять “інноваційна діяльність”, “трансакційні витрати”; здійснено порівняний аналіз класифікацій трансакційних витрат, що існують у вітчизняній та зарубіжній літературі; досліджено диференціацію різних факторів, що перешкоджають освоєнню інновацій; проаналізовано структуру інституційного забезпечення інноваційної діяльності і сучасний стан інституційного середовища в якому здійснюється інноваційна діяльність.

Аналіз наукових праць засвідчив наявність в економічній літературі великої кількості дефініцій категорії “інноваційна діяльність”, що пов’язане з неоднорідністю цього економічного явища. В роботі зауважено, що інноваційна діяльність, по-перше, – це досягнення стратегічних цілей і задач, що реалізуються через формування і впровадження інноваційної стратегії підприємства, а по-друге, інноваційна діяльність обумовлена як наявністю та ефективністю матеріалізації інноваційного потенціалу, так і факторами зовнішнього середовища підприємства. Слід відзначити, що кожна з наведених у роботі класифікацій ТВ по-різному пояснює проблеми обміну, які виникають у економічних агентів.

Проведене дослідження виявило, що сучасний рівень трансформації економіки України обумовлює актуальність дослідження проблеми ТВ при здійсненні інноваційної діяльності, демонструє необхідність подальшого розвитку як теоретичних, так і практичних питань пов’язаних з дослідженням впливу ТВ на ефективність інноваційної діяльності.

Аналіз літературних джерел та практичного досвіду функціонування промислових інноваційно-орієнтованих підприємств показав, що лише в окремих випадках звертається увага на ТВ при здійсненні інноваційної діяльності, рівень яких є показником ступеня недосконалості інституційного середовища. На наш погляд, це пов’язане, насамперед, з недооцінкою значення загального інституційного середовища у формуванні ТВ інноваційного процесу в умовах трансформації економіки України. Необхідність удосконалення інституційного середовища в сфері інноваційної діяльності, на думку здобувача, вимагає звернути увагу на інститути, що беруть участь в інноваційних процесах. Доведено, що ефективність інноваційної діяльності залежить від впливу інституційних факторів.

У другому розділі – “Аналіз та методика оцінки трансакційних витрат інноваційної діяльності підприємств машинобудівної галузі” – запропоновано та обґрунтовано доцільність класифікації інновацій та інноваційних процесів, застосовуючи категорію ТВ, як важливого класифікаційного елемента; розглянуто основні методи розрахунку ТВ; виконано розрахунок показників тісноти кореляційного зв’язку між витратами на інноваційну діяльність і загальними ТВ, а також кореляції в рядах динаміки

темпу приросту прибутку і ТВ; розроблено методичні положення комплексного управління ТВ за стадіями життєвого циклу інноваційного продукту; приведено основні класифікаційні ознаки ТВІД.

Проведене системне дослідження, дозволило визначити ТВІД як складну економічну категорію витрат, що виникають на всіх етапах циклу інноваційної діяльності та пов'язані з доступом до інформації, придбанням прав на різні об'єкти, укладанням і оформленням контрактів, подоланням опортунізму при здійсненні інноваційної діяльності.

На підставі вивчення й аналізу методичного інструментарію, представленого в зарубіжній і вітчизняній літературі щодо обчислення величини ТВ, в роботі зроблено розрахунок загальних ТВІД на наступних підприємствах: ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» (м. Харків), ТОВ «Харківтрансмашпроект» (м. Харків), ВАТ «Серп і молот» (м. Харків), ДП «Завод ім. Малишева» (м. Харків), ВО «Південний машинобудівельний завод» (м. Дніпропетровськ), ВАТ «Харківський верстатобудівний завод ім. Косіора» (м. Харків), ТОВ «Завод агрегатних верстатів» (м. Харків), ВАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування ім. В.Я.Чубаря» (м. Краматорськ).

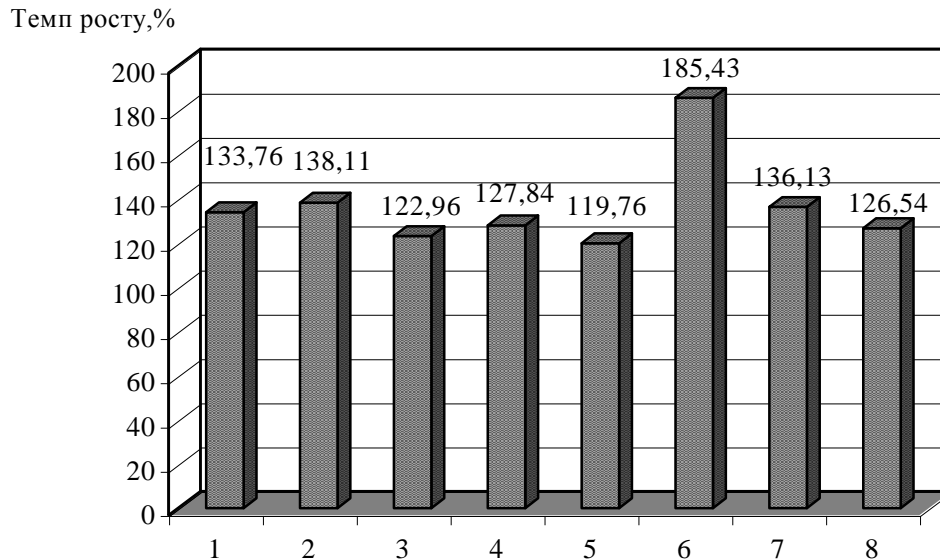
Відзначено, що темпи росту загальних ТВІД на підприємствах, що досліджувались за період 2001-2005р.р. мають загальну тенденцію до зростання (рис.1).

В дисертації розглянуті показники тісноти кореляційного зв'язку між витратами на інноваційну діяльність і загальними ТВ, а також кореляція в рядах динаміки темпів приросту прибутку і ТВ. Це дає змогу обґрунтувати необхідність вивчення даного зв'язку в управлінні ТВ та доцільності практичного застосування теорії ТВ до аналізу інноваційної діяльності. Здійснений у дисертації аналіз дозволяє зробити висновок, що в умовах ринкових відносин необхідне упровадження нових організаційно-технологічних форм взаємодії науки з виробництвом і обґрунтування нових методичних підходів до визначення умов здійснення ефективної інноваційної діяльності. Отримана величина коефіцієнта Г. Фехнера по підприємствам, що досліджувались знаходиться в діапазоні від 0,5 до 0,8, що свідчить про наявність прямої залежності між рівнем витрат на інноваційну діяльність і ТВІД. Крім того, в роботі оцінено ступінь взаємозв'язку в змінах рівнів двох рядів - темпів росту прибутку і ТВІД.

На підставі розрахунків показано, що: 1) найменший коефіцієнт кореляції за даною вибіркою підприємств спостерігається на ДП «Завод ім. Малишева» і становить 0,527; 2) найбільший коефіцієнт кореляції – на ВАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування ім. В.Я.Чубаря» – 0,755; 3) інші підприємства, що досліджувались знаходяться у зазначеному діапазоні, отже, зроблено висновок про наявність зв'язку між темпами росту ТВІД і прибутку.

Для вирішення завдання ефективного управління ТВІД в роботі відзначена необхідність досягнення максимальної результативності трансакцій

між різними підрозділами інноваційного виробництва. Показано, що ефективна система управління ТВІД повинна базуватися на об'єднанні методик управління, функціонально-вартісного аналізу і розрахунку ТВ за стадіями життєвого циклу інноваційного товару. Процедура комплексного управління ТВ життєвого циклу інноваційного продукту представлена на рис. 2.

- 1 – ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»
- 2 – ТОВ «Харківтрансмашпроект»
- 3 – ВАТ «Серп і молот»
- 4 – ДП «Завод ім. Малишева»
- 5 – ВО «Південний машинобудівельний завод»
- 6 – ВАТ «Харківський верстатобудівний завод ім. Косіора»
- 7 – ТОВ «Завод агрегатних верстатів»
- 8 – ВАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування ім. В.Я.Чубаря»

Рис. 1. Темпи росту загальних ТВІД на підприємствах, що досліджувалися (2005р. до 2001р.)

На основі аналізу сформульовано недоліки існуючої системи управління ТВІД та можливості її удосконалення. Зроблено висновок, що на підприємствах різної форми власності, що випускають інноваційну продукцію, ТВІД повинні стати як об'єктом обліку в документації, так і предметом управління.

Аналіз класифікаційних ознак інновацій дозволяє зробити висновок про те, що інноваційна діяльність різноманітна, характеризується невизначеністю, багатоваріантністю. В умовах нестабільного ринкового середовища особливу актуальність набуває проблема обмеженості ресурсів інноваційного процесу. Така обмеженість підіймає проблему власності на ресурси інноваційної діяльності і питання застосування категорії ТВ стосовно до класифікаційної ознаки інновацій та інноваційних процесів. У даному дослідженні доведено, що класифікація ТВІД має бути достатньою за кількістю ознак класифікації та складом витрат для можливості управління витратами в різних аспектах.

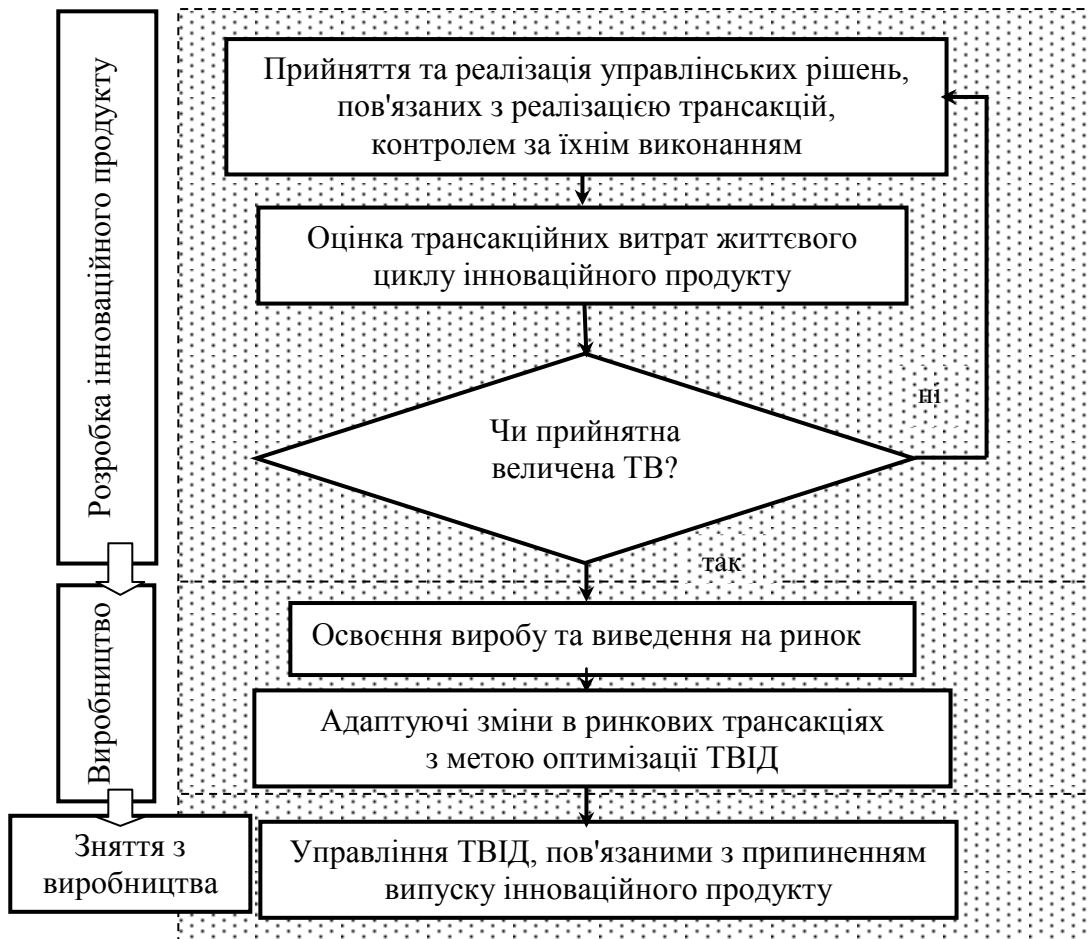

Рис. 2. Процедура комплексного управління ТВ життєвого циклу інноваційного продукту

Запропоновано використовувати наступну структуру ТВ за такими класифікаційними ознаками: за величиною ТВ - відносно високий рівень, середній і низький рівень ТВІД. На основі узагальнення закордонного досвіду з питань класифікації ТВ виявлена така структура ТВІД за ступенем залежності від обсягу товарообігу: 1) разові ТВІД; 2) умовно-постійні ТВІД; 3) умовно-змінні ТВІД. Використовуючи запропоновані методичні підходи, в дисертації досліджено величини та структуру ТВІД підприємств машинобудівного комплексу та зроблено такі висновки. Частка разових ТВ у сукупному обсязі ТВ складає від 18,24% до 21,54% за період 2000-2005р.р. Частка умовно-постійних ТВ та умовно-змінних ТВ на підприємствах, що досліджувалися складає від 31,54% до 36,12% і від 45,64% до 46,92% відповідно. До інших ознак класифікації ТВІД віднесено залежність від цільового напрямку: ТВ, пов'язані з дослідженням і розробкою інноваційного продукту, безпосередньо пов'язані з виготовленням інноваційної продукції, пов'язані з реалізацією інноваційного продукту, ТВ на стадії експлуатації нового товару та пов'язані з утилізацією інноваційного продукту.

У третьому розділі – “Удосконалення системи управління трансакційними витратами інноваційної діяльності на підприємствах

машинобудівного комплексу” – запропоновано методи оптимізації ТВІД; розроблено метод прогнозування ТВІД на основі метода екстраполяції; розроблено і обґрунтовано теоретико-методологічні підходи до аналізу й оцінки ризику зриву трансакцій; запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності та оцінки управління ТВІД.

Формалізація трансакцій між фінансово-інвестиційними, інформаційно-інноваційними і виробничими підсистемами дозволила сформулювати умову ефективного функціонування інноваційної діяльності на підприємствах машинобудування, що досліджуються за критерієм ТВ. Відповідно до розробленого підходу запропонована така функція оптимізації прибутку:

$$Pr(t) = \sum_{i=1}^I C_i(t) \cdot (TP\Phi_i(t) + TP_i(t)) \cdot n_i(t) \rightarrow \max, \quad (1)$$

де $Pr(t)$ - прибуток; $C_i(t)$ - ціна i -го виробу, обумовлена споживчими властивостями і часом t ; $TP\Phi_i(t)$ - трансформаційні витрати виробництва i -го виробу; $TP_i(t)$ - ТВ виробництва i -го виробу; $n_i(t)$ - кількість i -х виробів, що випускаються протягом року.

Здобувачем пропонується цільову функцію оптимізації величини ТВІД $TP(t)$ при розгляді інноваційного виробництва у динаміці з метою виготовлення інноваційної продукції x визначати за формулою:

$$TP = \sum_{j=1}^J \sum_{i=1}^I r_{ij}(t) \cdot q_{ij}(t) \rightarrow \min, \quad (2)$$

де $r_{ij}(t)$ – необхідний i -й ресурс для здійснення j -ї трансакції з метою виробництва та реалізації інноваційної продукції; $q_{ij}(t)$ – необхідні i -ї фінансові ресурси, для здійснення j -ї трансакції.

На основі вивчення підходів до класифікації факторів ризику здобувачем розроблено методику аналізу і оцінки ризику зриву трансакцій при здійсненні інноваційної діяльності, яка включає якісний аналіз і кількісну оцінку. Якісний аналіз складається з класифікації ризику, виявлення причин виникнення ризику, можливих негативних наслідків, заходів щодо мінімізації збитків. Кількісна оцінка здійснюється експертним шляхом з використанням математичного апарата теорії ймовірностей. Запропонована схема дозволяє визначити оцінку ризику зриву трансакцій з урахуванням ризикових подій внутрішнього та зовнішнього середовища.

Важливою функцією управління ТВІД є прогнозування їх величини у відповідності до стратегії розвитку інноваційно-орієнтованого підприємства. В роботі доведено, що екстраполяційний метод прогнозування є ефективним і надійним методом середньострокового прогнозування ТВІД. На наш погляд,

прогнозування ТВ за допомогою методів екстраполяції має включати такі етапи робіт: постановка мети і задач прогнозування; підготовка даних визначення ТВІД і підбір вихідної інформації; попередній аналіз і фільтрація вихідного часового ряду ТВІД; логічний добір видів апроксимуючої функції ТВІД; вибір і оцінка математичної моделі прогнозування ТВІД; одержання середньострокового прогнозу зміни ТВІД; змістовні коментарії отриманого прогнозу.

Детальний аналіз прогнозованої зміни величини ТВІД на період 2006-2008 р.р. з використанням методу екстраполяції на підприємствах, що досліджувались свідчить, що зберігається чітка динаміка, спрямована на збільшення величини ТВ. На ВАТ «Серп і молот» за період дослідження збільшення величини ТВІД за прогнозом складає 16,4%. На ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе» - 14,5%. Для таких підприємств як ВАТ «Харківський верстатобудівний завод ім. Косіора», ТОВ «Завод агрегатних верстатів», ВАТ «Краматорський завод важкого верстатобудування ім. В.Я.Чубаря» збільшення за прогнозом складає 12,5%, 24,2% і 6,2% відповідно. На цій підставі нами зазначено, що питання таких високих темпів росту ТВІД на вітчизняних підприємствах машинобудування набувають особливої актуальності.

Аналіз ТВІД на 1 гривню випуску інноваційної продукції здійснено шляхом вивчення динаміки витрат у порівнянні з попереднім періодом, визначення факторів і причин відхилень фактичних витрат звітного періоду від даних попереднього періоду. Формула розрахунку цього показника має такий вигляд:

$$TB^{1грн} = \frac{\sum_{n=1}^N T\theta_n^k \times k}{\sum_{n=1}^N Z_n^i \times q} \times 100 \quad (3)$$

де $TB_{1грн}$ - ТВІД на 1 гривню обсягу інноваційної продукції; $T\theta_n^k$ - трансакційні витрати інноваційної діяльності одиниці окремого виду трансакцій при виробництві інноваційної продукції; k - кількість трансакцій, необхідних для виробництва інноваційної продукції; Z_n^i - ціна одиниці інноваційної продукції; q - кількість виробів інноваційної продукції кожного виду.

Одним з основних завдань управління ефективністю ТВ є мінімізація їх величини в процесі розробки, виробництва і реалізації продукції. Серед комплексу загальних показників оцінки ТВІД для характеристики рівня ефективності управління нами пропонується використовувати такі: 1) коефіцієнт рентабельності ТВІД; 2) ТВІД на 1 гривню валового доходу інноваційного підприємства; 3) ТВІД на 1 гривню валових витрат інноваційного підприємства; 4) загальний коефіцієнт ефективності управління ТВІД.

Розрахунок загального коефіцієнта ефективності управління ТВД ($K_{упр}^{ТВД}$) пропонується здійснювати за формулою (4). Показник $K_{упр}^{ТВД}$ свідчить наскільки ефективним є управління ТВД.

$$K_{упр}^{ТВД} = \frac{P_{ТВД}}{ТВ_{ВД}}, \quad (4)$$

де $P_{ТВД}$ - коефіцієнт рентабельності трансакційних витрат;

$ТВ_{ВД}$ - трансакційні витрати інноваційної діяльності на 1 гривню валового доходу.

Аналіз наведених показників слід здійснювати у динаміці певного періоду. Динаміка загального коефіцієнта ефективності управління ТВД приведена на рис. 3.

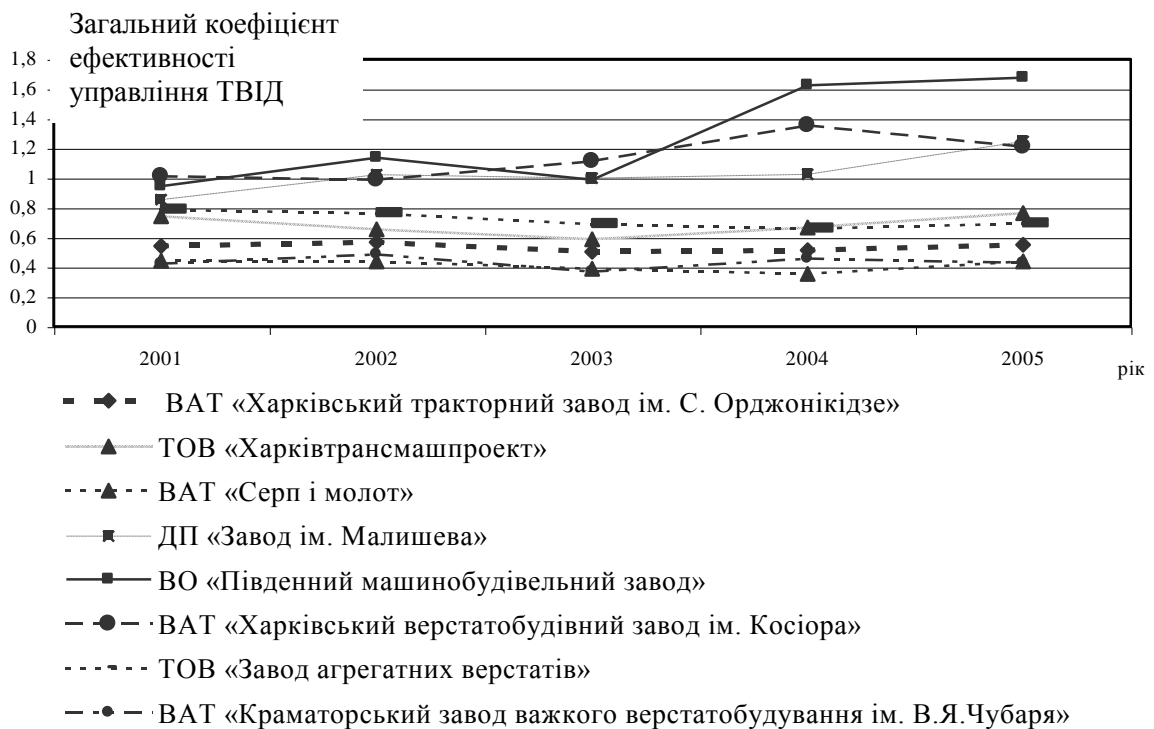

Рис. 3. Динаміка загального коефіцієнта ефективності управління ТВД по підприємствам, що досліджувались

Грунтуючись на даних, наведених на рис. 3, зроблені такі висновки. На ВО «Південний машинобудівельний завод», ВАТ «Харківський верстатобудівний завод ім. Косіора», ДП «Завод ім. Малишева», ТОВ «Завод агрегатних верстатів» рівень ефективності управління ТВД вищий, ніж на інших підприємств машинобудівельної галузі, що досліджувалися, тому що отримані показники $K_{упр}^{ТВД}$ на цих підприємствах мають більше значення.

Основні напрямки удосконалення системи управління ТВІД на підприємствах представлені на рис.4. Зазначені підходи з вдосконалення управління ТВ дають можливість визначати шляхи їх оптимізації.

Рис. 4. Схема основних напрямків удосконалення системи управління ТВІД підприємств

Таким чином, одержані результати довели, що на кожному підприємстві є економічні резерви скорочення ТВІД. Досягнення оптимальної структури ТВІД є важливою умовою підвищення конкурентоспроможності підприємств машинобудівної галузі.

ВИСНОВКИ

Виконання дисертаційної роботи присвячено вирішенню науково-практичних задач дослідження та управління ТВІД підприємства в умовах ринкової трансформації на прикладі машинобудівельних підприємств України, дало можливість зробити такі висновки та пропозиції:

1. На підставі вивчення й аналізу інноваційної діяльності підприємств показано, що в процесі розробки і впровадження нової продукції всі суб'єкти інноваційної діяльності здійснюють багато трансакцій з обміну правами

власності, від ефективності яких залежить динаміка і результати створення і реалізації нововведень. Це обумовлює необхідність виявлення ТВ, які обов'язково присутні при реалізації всього комплексу інноваційної діяльності, і тому велике значення для аналізу ефективності інноваційної діяльності набуває виявлення ТВ, пов'язаних з розробкою, виробництвом і освоєнням інновацій, тобто ТВІД. Уточнено, що ТВІД пов'язані з доступом до інформації, придбанням прав на різні об'єкти, укладенням і оформленням контрактів, подоланням опортунізму при здійсненні інноваційної діяльності та виникають на всіх етапах циклу інноваційної діяльності.

2. Доведено необхідність враховувати більш докладно інституційне середовище, у якому здійснюється інноваційна діяльність. Тому проаналізовано структуру інституційного забезпечення інноваційної діяльності, і сучасний стан інституційного середовища, в якому здійснюється інноваційна діяльність.

3. Доведено, що ефективна система управління ТВІД повинна базуватися на об'єднанні процесу управління, функціонально-вартісного аналізу та розрахунку ТВ життєвого циклу інноваційного товару. Для цього запропоновано методичний підхід до комплексного управління ТВ життєвого циклу інноваційного продукту та виявлено основні недоліки існуючої системи управління, запропоновано шляхи її удосконалення.

4. Обґрунтовано основні класифікаційні ознаки ТВІД, що найбільшою мірою характеризують методи розрахунку ТВ. Запропоновано таку структуру ТВ за ступенем залежності від обсягу товарообігу: разові, умовно-постійні, умовно-змінні ТВ і розглянута їх динаміка.

5. Розроблено методичні рекомендації, щодо розрахунку показників, які рекомендується використовувати для аналізу при визначенні величини ТВІД за рахунок впровадження і реалізації моделі оптимізації ТВ при створенні інноваційної продукції та системи здійснення трансакцій суб'єктами інноваційної діяльності підприємства.

6. Розроблено методичний підхід до прогнозування ТВІД на основі метода екстраполяції та розглянуто умови його застосування, що дає можливість більш достовірно виявляти резерви підвищення економічної ефективності виробництва.

7. З метою підвищення обґрунтованості прийнятих управлінських рішень розроблено методичні рекомендації для оцінки ризику зриву трансакцій, зумовленого особливостями і умовами діяльності кожного конкретного підприємства. Запропоновані в роботі методичні рекомендації щодо оцінки ризику зриву трансакцій дозволяють формулювати комплексну оцінку економічної ефективності нововведень і обґрунтовувати вибір альтернативних варіантів реалізації інноваційних можливостей в умовах обмеженості інформації.

8. Доведено, що ефективність інноваційної діяльності підприємства значною мірою визначається ефективністю управління ТВ при виробництві нової продукції. Для визначення рівня ефективності управління ТВ є наступні -

коефіцієнт рентабельності ТВ, ТВІД на 1 гривню валового доходу інноваційного підприємства, ТВІД на 1 гривню валових витрат інноваційного підприємства, загальний коефіцієнт ефективності управління ТВІД. З метою підвищення ефективності інноваційної діяльності наведена загальна схема взаємозв'язку основних напрямків удосконалення системи управління ТВІД підприємств.

9. Основні положення й розробки дисертаційного дослідження використані в практиці управління ТВІД на ТОВ «Харківтрансмашпроект», ЗАТ НТК «Цемент», ТОВ «Люкс-2».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Архієреєв С.І., Волоснікова Н.М. Формування ринкового інституційного середовища інноваційної діяльності // Наукові праці Донецького національного університету. Серія: економічна. – Донецьк: ДонНТУ, 2004. – Вип. 76. – С. 17–22. Здобувачем проаналізоване значення інституціональної теорії для сучасного економічного аналізу інноваційної діяльності.

2. Волоснікова Н.Н. Особенности категории транзакционных издержек применительно к анализу инновационной деятельности // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Економічна серія. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2004. – № 634. – С. 8-11.

3. Волоснікова Н.Н. Проблемы и направления совершенствования методики анализа транзакционных издержек инновационной деятельности // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Економічна серія. – Харків: Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2005. – № 650. – С. 13–16.

4. Волоснікова Н.Н. Значение транзакционных издержек как классификационного признака инноваций // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2005. – № 1. – С. 26–31.

5. Волоснікова Н.Н. Система управления транзакционными издержками инновационной деятельности // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2005. – № 2. – С. 78–83.

6. Волоснікова Н.М. Концептуальні засади формування ціни інноваційної продукції з урахуванням транзакційних витрат // Фінансова система України. Збірник наукових праць. – Острог: Видавництво “Національний університет “Острозька академія”, 2005. – Ч. 2. – С. 150–156.

7. Волоснікова Н.М. Напрями удосконалення управління транзакційними витратами інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2006. – №2. – С. 40–43.

8. Волоснікова Н.М. Модель оптимізації трансакційних витрат при створенні інноваційної продукції // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2006. – №4. – С. 142–146.

9. Волоснікова Н.М. Прогнозування зміни трансакційних витрат інноваційної діяльності підприємства // Наукові праці Донецького національного технічного університету. Серія: економічна. – Донецьк: ДонНТУ, 2006. – Вип. 103–3. – С. 209–215.

10. Волоснікова Н.М. Планування та аналіз трансакційних витрат розробки інноваційної продукції // Коммунальное хозяйство городов. Серія: “Экономические науки”. – К: “Техніка”, 2006. – Вип. 71. – С. 42–49.

11. Архієреєв С.І., Волоснікова Н.М. Система оціночних показників ефективності управління трансакційними витратами інноваційної діяльності // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2006. – № 13. – С. 44–49. Здобувачем зроблене теоретичне узагальнення і розширення системи показників оцінки ефективності управління ТВД, виявлено основні напрямки удосконалення системи управління ТВД підприємств машинобудівельного комплексу.

12. Волоснікова Н.М. Дослідження ризиків трансакцій при здійсненні інноваційної діяльності // Управління розвитком. Зб. наукових статей. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2006. – №7. – С. 18–21.

13. Архієреєв С.І., Волоснікова Н.М. Методичні підходи до визначення трансакційних витрат інноваційної діяльності на підприємствах машинобудівної галузі // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2007. – №13. – С. 159–166. Здобувачем розкрито доцільність застосування інституційного підходу до аналізу інноваційної діяльності на основі уточнення економічної сутності ТВД і виявлення особливостей їх формування на підприємствах машинобудівної галузі.

14. Архієреєв С.І., Волоснікова Н.М., Удосконалення аналізу динаміки трансакційних витрат інноваційної діяльності в машинобудуванні // Вісник Національного технічного університету “ХПІ”. Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ “ХПІ”, – 2007. – №15. – С. 120–124. Здобувачем удосконалено напрямки формування ТВД підприємств машинобудівельної галузі за етапами розробки інноваційної продукції.

15. Волоснікова Н.Н. Актуальные институциональные вопросы инновационной деятельности // Матеріали наукового симпозиуму “Інституціональна архітектура та механізми економічного розвитку”. – Харків: ХНУ, 2005. – С. 226–228.

16. Волоснікова Н.М. Нові підходи до дослідження факторів ефективності інноваційної діяльності // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної

конференції “Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації”. – Полтава: Скайтек, 2005. – Т. 1. – С. 216–220.

17. Волоснікова Н.М. Формування механізму регулювання інноваційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів і молодих вчених “Проблеми забезпечення економічного розвитку підприємств”. – Донецьк: ДонУЕП, 2005. – С. 328-330.

18. Архієреєв С.І., Волоснікова Н.М. Удосконалення аналізу динаміки загальних витрат інноваційної діяльності // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених “Економіка і маркетинг в XXI столітті”. - Донецьк: ДонНТУ, 2005. – Ч. 2. – С. 64-66. Здобувачем запропоновано новий підхід до аналізу витрат інноваційного виробництва у порівнянні з традиційним виробництвом.

19. Волоснікова Н.М. Впровадження системи управління трансакційними витратами інноваційної діяльності на вітчизняних підприємствах // Матеріали I-ї Міжнародної науково-практичної конференції “Розвиток обліку та аудиту як основи інформаційно-аналітичної системи підприємства”. – Харків: НТУ “ХП”, 2005. – С. 108.

20. Архієреєв С.І., Волоснікова Н.Н. Факторы межгосударственного научно-технологического сотрудничества в инновационной стратегии развития экономики Украины и России // Зб. наук. праць Міжнародної науково-практичної конф. “Переяславська Рада та гармонізація україно–російських відносин на сучасному етапі”. – Харків.: НТУ “ХП”, 2007. – С. 434-440. Здобувачем проведено аналіз моделі економічного росту України.

АНОТАЦІЇ

Волоснікова Н.М. Трансакційні витрати інноваційної діяльності в умовах ринкової трансформації. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 - економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності) – Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”. - Харків, 2008.

Дисертацію присвячено проблемам трансакційних витрат інноваційної діяльності на промислових інноваційно-орієнтованих підприємствах машинобудівної галузі, розробці теоретичних та науково-практичних рекомендацій та пропозицій щодо їх скорочення.

Здійснений аналіз дозволив визначити різноманітні підходи вітчизняних та зарубіжних учених до тлумачення поняття “трансакційні витрати”, надати їх класифікацію. Запропоновано методичні підходи до визначення трансакційних витрат інноваційної діяльності. Розкрито особливості управління трансакційними витратами інноваційної діяльності. Здійснено аналіз напрямків формування трансакційних витрат інноваційної діяльності підприємств. Розроблено модель оптимізації трансакційних витрат створення інноваційної

продукції. Запропоновано методичний підхід до якісного і кількісного аналізу ризику зриву трансакцій. Розроблено методичні рекомендації до прогнозування зміни трансакційних витрат інноваційної діяльності підприємств. Запропоновано й обґрунтовано систему оціночних показників, що характеризують ефективність управління трансакційними витратами інноваційної діяльності.

Застосування запропонованих методів сприятиме удосконаленню управління ТВІД підприємств машинобудівної галузі та підвищенню їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: трансакційні витрати, інноваційна діяльність, економічна ефективність, управління витратами.

Волосникова Н.Н. Трансакционные издержки инновационной деятельности в условиях рыночной трансформации. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 - экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности) – Национальный технический университет “Харьковский политехнический институт”. - Харьков, 2008.

Диссертация посвящена разработке теоретических, методологических и практических рекомендаций относительно повышения эффективности управления трансакционными издержками инновационной деятельности на промышленных предприятиях на примере машиностроительной отрасли.

В ходе диссертационного исследования разработаны методические положения управления трансакционными издержками инновационной деятельности, которые базируются на системе оценочных показателей и взаимосвязи эффективных способов управления трансакционными издержками предприятий, что дает возможность усовершенствовать систему критериев и определять качество управления этими издержками, а также своевременно выявлять резервы повышения экономической эффективности.

Исследован процесс формирования институциональной инфраструктуры инновационной деятельности предприятий. Проанализировано влияние структуры и величины трансакционных издержек инновационной деятельности на рентабельность предприятий. Раскрыты особенности управления трансакционными издержками инновационной деятельности. Разработана модель оптимизации трансакционных издержек при создании инновационной продукции. Предложены методологические рекомендации для качественного и количественного анализа риска срыва трансакций, которые, используя преимущества оперативного учета, дают возможность повысить обоснованность и эффективность принимаемых управленческих решений. Предложена и обоснована система оценочных показателей, которые характеризуют эффективность управления трансакционными издержками инновационной деятельности.

Предложен методический подход к совершенствованию классификации транзакционных издержек инновационной деятельности. Обоснованы основные классификационные признаки транзакционных издержек инновационной деятельности. Представлена следующая структура транзакционных издержек по степени зависимости от объема товарооборота, а именно: разовые, условно-постоянные и условно-переменные транзакционные издержки.

С целью повышения обоснованности принимаемых управленческих решений разработаны методические рекомендации для оценки риска срыва транзакций, обусловленного особенностями и условиями деятельности каждого конкретного предприятия, что позволяет формировать комплексную оценку экономической эффективности нововведений и обосновать выбор альтернативных вариантов реализации инновационных возможностей в условиях ограниченности информации.

Проведен анализ теоретических основ управления транзакционными издержками предприятия, на базе которого предложены методические положения комплексного управления транзакционными издержками жизненного цикла инновационного продукта.

Применение результатов диссертационного исследования позволит существенно улучшить уровень управления и структуру транзакционных издержек инновационной деятельности, выявить и эффективно использовать экономические резервы, а также повысить рентабельность национальных предприятий машиностроительной отрасли.

Ключевые слова: транзакционные издержки, инновационная деятельность, экономическая эффективность, управление издержками.

Volosnikova, N.M. Transaction costs of innovation activity under market transformation conditions. - Manuscript.

Thesis for Candidate's Degree of economic Sciences in speciality 08.00.04 - economy and management of the enterprises (on kinds of economic activity) - National technical university "Kharkiv polytechnic institute". - Kharkiv, 2008.

The dissertation is devoted to the problems of transaction costs of innovation activity at the industrial enterprises in case of machine-building branch.

The formation of institutional infrastructure of enterprises' innovation activity was investigated. The influence of structure and size of transaction costs of innovation activity on enterprises' profitability was analyzed. The specific features of management of transaction costs of innovation activity were revealed. The model of transaction costs optimization at creation of production innovation was developed. The approach to qualitative and quantitative analysis of the risk of transaction failure was offered. The method of forecast of changes of transaction costs in innovation activity was worked out. The system of estimated parameters which characterizes efficiency of transaction cost management was grounded and proposed. The implementation of the research results will allow to improve substantially the

management of transaction costs of innovation activity; to reveal and use economic reserves effectively and increase the profitability of the national enterprises of machine-building branch.

Key words: transaction costs, innovation activity, economic effectiveness, management of costs.